

מהו הפוליטי: מבטים פמיניסטיים

חנה הרצוג

החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת תל אביב; מכון ון ליר בירושלים

האדם הוא חיה פוליטית מטבעו – "הומו-פוליטיקוס", כך הגדיר אותו אריסטו, ולכן המניע העיקרי לפעולתו הוא אינטרס פוליטי. אריסטו קבע שהגורם הפוליטי הוא מרכיב מהותי ביחסים חברתיים. לדידו, היסוד הפוליטי הוא עיקרון מארגן של סדר חברתי, המעוגן במהותו של האדם. מישל פוקו, במבט מהפך, הטעין את הפוליטי על גבי תפיסות חברתיות וטען שהפוליטי הוא תלוי-הקשר ותלוי-משטרי אמת: כל דבר וכל אדם יכול להיות פוליטי או א-פוליטי – על פי עקרונות השיח הנתון. בין תפיסה מהותנית של הפוליטי לבין תפיסה השוללת מכול וכול את המהותנות פרוס מנעד רחב של תיאוריות ודעות על טיבו של הפוליטי. מגוון הדעות המושמעות בוויכוח על סוגיה זו, והחיפוש המתמשך אחר סימון התופעה והגדרתה, מעידים שהדיון הוא חלק מהבניית המושג עצמו. ואם כן, ההגדרות השונות של הפוליטי והניסיון לזקקו ולייחדו מתופעות אחרות אינם שונים מהותית מכל הגדרה של קטגוריית שיח אחרת שאנו מאמצים לשם ניתוח חברה, ולשם דיבור על חברה ובתוכה.

עולם המושגים שבאמצעותם אנו ממיינים תופעות חברתיות, מפרשים, מסבירים וחווים אותן הוא שדה דינמי ומשתנה הן במרחביו והן במשמעויותיו. ההמשגה בונה את עולם הקטגוריות שבאמצעותן מדומיין סדר חברתי, נחווה ומתממש בפרקטיקות חברתיות. הסדר החברתי המתכונן חוזר ומאושש על ידי ההסדרים המובנים באמצעות קטגוריות אלה, וסביבן. מרגע שקטגוריות אלה מתמסדות הן הופכות לחלק בלתי נפרד מן הסדר החברתי, גם כאשר הן מאתגרות בפרקטיקות סותרות ובדמיונים חלופיים. חברה היא מארג סבוך, גדוש סתירות, שמתחוללים בו תהליכים בלתי פוסקים של מיון, המשגה, סימון וקיבוע של קטגוריות חברתיות. אך בו בזמן מתרחשת בו גם חציית גבולות מתמדת. מיסוס הקטגוריות והגדרתן המחודשת היא דרך להמשיג מחדש גם תופעות חברתיות והסדרים חברתיים. חברה היא אפוא תהליך מתמיד של משא ומתן על גבולותיהן ועל משמעויותיהן של הקטגוריות המבנות ומשמעות את הסדר החברתי. ההבניה והמשמעות הללו נעשים בשיח החברתי-תרבותי כמו גם בשיח האקדמי.

המשאים והמתנים המתקיימים ברשת הצפופה הזאת של מגעי גומלין אינם מתקיימים בתנאי שוויון. נהפוך הוא, מדובר במפגש כוחני שבו מתחולל מאבק מתמיד על שימור ועל שינוי. קבוצות הנאבקות על הגדרת זהותן וגבולותיהן, וממילא על אופייה ומהותה

של החברה כולה, עושות זאת לנוכח הסדרים קיימים, שהצליחו להתמסד – על כוחם, תפיסותיהם וקטגוריות הדעת שלהם, שלא אחת נתפסות כמובנות מאליהן. קבוצות אלה מחפשות דרכים לשינוי יחסי הכוח ברובדיהם השונים. מאבקייהן מתרחשים בזירות שונות שחלקן חופפות או משיקות זו לזו ואחרות סותרות זו את זו. ההגדרות שמתמסדות בכל זירה הופכות לבסיס של הגדרה חברתית ושל פעילות חברתית, אך בו בזמן הן נעשות גם מוקד לאתגרים ולמאבקים חדשים. חלק בלתי נפרד ממאבק זה הן הקטגוריות החברתיות שבאמצעותן אנו ממשמעים את העולם החברתי, תרתי משמע: במובן של מתן משמעות ובמובן של תביעת משמעות. הקטגוריות שאנו משתמשים בהן לתאר את עולמנו הן לכן קטגוריות פרקטיות ודיסקורסיביות שעברו ראיפיקציה בשדה פוליטי-חברתי נתון. בתור שכאלה יש להן כוח מעצב וכופה, ועם זאת הן תמיד פתוחות להגדרות מחדשות.

נקודת המוצא התיאורטית שלי היא שהחברה היא מערכת של מאבק מתמיד על משמוע, ועל קביעת גבולות ופרימתם. מכאן שתפקיד המחקר הסוציולוגי הוא לחקור לא רק את ההגדרות ואת ההסדרים שהתמסדו, לא רק את אלה שנדחקו לשוליים וגם לא רק את אלה שמערערים על הסדר הקיים, אלא גם את יחסי הגומלין המשתנים המתקיימים בין כל ההסדרים האלה, בתוך זירות המאבק השונות וביניהן. האתגר של המחקר הסוציולוגי הוא לאתר נשאים חברתיים של מיסוד ושל שליטה כמו גם של אתגור ושל שינוי. נשאים אלה יכולים לייצר מציאות מורכבת שבה מתקיימות בו בזמן הגדרות חברתיות וקבוצות חברתיות אשר מעצבות זו את זו באופן דיאלקטי, ו/או מתקיימות בגיבוב של הסדרים, ו/או מייצרות הסדרי כלאיים. בהקשר של החיבור הזה יש לציין כי קבוצות שונות נושאות תפיסות שונות של הפוליטי, וכי הניסיון להכריע בהגדרת מהות הפוליטי משקף את הלוגיקה שלאטור ראה בה את הלוגיקה המניעה את החשיבה המודרנית. כלומר, ניסיון זה הוא מאמץ מתמיד לטיהור של קטגוריות (לאטור 2005; שנהב 2005) שנמצאות בפועל בתהליך מתמיד של עירוב, חיבור ופירוק. את השאלה מהו הפוליטי ניתן לכן להבין רק בתוך השיח המודרני וההיפר-מודרני.¹

מתוך העמדה התיאורטית הזאת מובן שתפקיד הסוציולוגיה לחשוף את האופנים השונים שבהם קטגוריית הדעת של הפוליטי משתתפת בעיצוב המציאות אך בו בזמן נתונה במשא ומתן, מאותגרת, לובשת ופושטת צורות. הסוציולוגיה מבקשת לבחון בהקשרים חברתיים-היסטוריים מי משתמש בקטגוריית הפוליטי וכיצד, כלפי מי היא מופנית, מי ומה מוכל בה, מי ומה מודר ממונה, וכיצד.

משא ומתן על גבולות הפוליטי ועל משמעותו

הסיסמה "האישי הוא פוליטי והציבורי הוא אישי" שנשאה תנועת הנשים בשנות השבעים

¹ השיח המכונה פוסטמודרני, שבהתעצמותו חותר תחת הנחות המודרניות.

הוטמעה בשיח הפמיניסטי על זרמיו השונים, והפכה למצפן פוליטי המשמש לניתוח חברה וגם לאתגורה. אפשר לעסוק בפוליטי רק מאותו רגע שאפשר לדבר עליו כעל פעילות נפרדת, כך קבע פיזורנו (Pizzorno 1987). הוא סימן את המאה ה-13 כנקודת המפנה שבה החלה להתגבש ההפרדה בין דת לבין פוליטיקה כמושגים נבדלים. על פי הפרדה זו, הפוליטי שייך לזירה הציבורית, וליתר דיוק, למדינה ומוסדותיה. באופן דומה אפשר לסמן את התגבשות ההבחנה בין הפרטי-ביתי לבין הציבורי בתור קטגוריות של מיון, חשיבה, אתיקה והסדרה של פרקטיקות כלכליות ופוליטיות כנקודת מפנה בהבניית הסדר החברתי המודרני (Berger 1965; Pateman 1988). חוקרות ופעילות שטח פמיניסטיות ראו בתפיסה הבינארית הזאת אתר פוליטי ממגדר, וביקשו להציע כנגדה תפיסה חלופית של הפוליטי.

כתביהם של תומס הובס (1588–1679) ושל ג'ון לוק (1632–1704) יכולים לשמש נקודת מוצא לניתוח ההבחנה בין הפרטי לציבורי, כיוון ששם מנוסחים עקרונותיה. עקרונות אלה לא רק ממקמים את הפוליטי בתחום הציבורי אלא אף מצדיקים הסדרים חברתיים-פוליטיים המבוססים על הבחנות בינאריות והיררכיות בין התחום הפרטי לתחום הציבורי (וראו דיון בעניין זה בהמשך). "האישי הוא פוליטי והציבורי הוא אישי" היא אפוא סיסמה המקפלת בתוכה מבטים פמיניסטיים מרובי פנים שעיקרם אתגור הדיכוטומיה בין הפרטי לציבורי אגב ניסיון לטשטש את הפוליטי בבחינת קטגוריה מוגדרת, אחידה ומתוחמת, ולערער על מקומו, על גבולותיו ועל משמעויותיו. ערעור זה כולל מהלך משולש: ראשית, הוא חושף את יסודות הסדר החברתי ובייחוד את הסדריו הממוגדרים; שנית, הוא טוען שהנשים אמנם מוכללות בשיח על הפוליטי, אך הן משתתפות בו ממקומן החברתי, שהוא עצמו תוצר של הבניה חברתית ופוליטית. שלישית, הוא מציע הגדרות חלופיות של הפוליטי, שלפיהן הפוליטי הוא תוצר של ידע ממוצב.

ההפרדה בין הפרטי-ביתי לבין הציבורי במשמעות הרווחת היום נתפסת מובנת מאליה, אך למעשה היא התפתחה בתהליך רב גלגולים. כוחה מעוגן בהתעלמות מן הגלגולים האלה, ובעובדה שהיא נתפסת כאוניברסלית וכאלו היתה קיימת מקדמת הימים. בפועל הפרדה זו היא חלק מהחשיבה המודרנית ומהכלכלה הקפיטליסטית שהתבססה על הפרדה בין שוק לבין בית, בין ייצור לבין צריכה, ובין הפרטי-ביתי לבין הציבורי.

הראשון שניסח את ההבחנה בין שתי הספרות היה אריסטו (322–384 לפנה"ס). הוא הבחין בין הפוליס (polis) שהיא התחום הציבורי, לבין הבית. לדידו, העולם הציבורי היה התחום הפוליטי בלבד, והוא היה נפרד מתהליך הייצור (production) ומתהליך הרבייה (reproduction), שתחומם היה הבית. כיוון הקלאסית נוהלו החיים הפוליטיים בידי קבוצה קטנה של גברים-אזרחים. לסיפוק צורכיהם הכלכליים והחברתיים היו אנשי הקבוצה הזאת תלויים בנשים ובגברים שרובם היו עבדים משוללי זכויות. דהיינו, זו היתה הגדרה צרה מאוד של התחום הציבורי ושל קבוצת האנשים המשתתפת בו. הגדרה צרה זו שונה מן ההבחנה שהיתה מקובלת בזמנו של אדם סמית (1723–1790) לתיאור כלכלת השוק הקפיטליסטי וההסדרים הפוליטיים בחברה המודרנית. על פי ההבחנה הזאת, השוק הכלכלי נשלט

באמצעות חוזים שנחתמים מרצון, ולכן הוא שייך לעולם הפרטי ולהיגיון המארגן אותו, ונבדל מן החיים הנשלטים על ידי המדינה. השוק, לפי תפיסה זו, היה לכאורה פתוח לכול, אלא שדווקא ההתייחסות האוניברסלית למושג השוק הפכה את הבית-פרטי לשקוף. על פי סמית, התחום הביתי לא נכלל בספרת השוק, שבה מתנהלים החיים הכלכליים המעצבים את החיים החברתיים, כולל המוסריים. תפיסה זו שונה גם מתפיסתם של מרקס והמרקסיסטים, שהכירו אמנם בהבחנה בין הציבורי לבין הבית-פרטי, אך נטו לאוניברסליזציה של ההפרדה המודרנית הדיכוטומית בין כלכלה למשפחה.²

בתקופה הוויקטוריאנית (במאה ה-19) נחשב התחום הציבורי לתחום שכולל את העולם העסקי, את המסחר, השוק, הפוליטיקה, ואת ההסדרים המוסדיים בתחום החינוך, הרווחה והפנאי. התחום הפרטי לעומת זאת נבנה אז סביב הבית ובעיקר המשפחה. ההבחנה בין התחום הציבורי לתחום הפרטי המקובלת והטבעית בעינינו כיום התמסדה בתקופה הוויקטוריאנית, אבל כאמור, הבסיס התיאורטי להפרדה המודרנית בין פרטי לציבורי הונח כבר בעבודותיהם של הובס ושל לוק. הוגים אלה נחשבים למבקרי הגישה המסורתית, שלפיה מקור תוקפן של זכויות המלך הוא האל, והכוח הפטריארכלי הוא כוח טבעי הניתן משמים. מכאן, שהסמכות הפוליטית הפטריארכלית מואצלת מאלוהים למלך וממנו לאב משק הבית. בסדר העולם הזה לא היתה הבחנה בין הפרטי לציבורי אלא להפך: היתה פוליטיזציה של המשפחה ופמיליזציה של המדינה. הובס ולוק יצאו נגד אמונות אלה והגדירו מקור חדש לסמכות. הם ייחדו מקום לפוליטי: הציבורי, והגדירו את הלוגיקה המנחה אותו כנגד הלוגיקה הביתית. הם דחו את הסמכות המשפחתית (המלך, האצילים) בתור פרדיגמה לסמכות פוליטית ובמקומה הציעו את רעיון האמנה החברתית. הם החליפו את בסיס ההצדקה של הסדר החברתי — לא עוד הסמכות הדתית אלא הרציונליות. הפוליטי, לדירם, הוא הרציונלי. בשיח המתפתח של הנאורות והמודרנה הרציונליות היא מניע הקדמה.

הסיפר שסיפר לוק על חברה והתפתחותה משמש עד היום בסיס ללוגיקות הממגדרות של החברה. לוק הצביע על שני סוגים של צרכים אנושיים, המתמלאים באמצעות שני מוסדות שונים: הצרכים הטבעיים, שמסופקים במסגרת מוסד המשפחה, וצורכי הארגון החברתי, המסופקים במסגרת המדינה. הצרכים הטבעיים כוללים את הצורך באינטימיות, במין, בתמיכה ובעזרה, וצרכים רגשיים למיניהם. הצורך בארגון חברתי כולל בין היתר ארגון של יחסים בין משפחות, מניעת קונפליקטים ופתרוןם. לוק סבר שהחברה נעשית רציונלית יותר ויותר, ושהתפתחות זו הולכת יד ביד עם ההבחנה בין פרטי לציבורי. בעיניו, התבונה (reason) נפרדת מן הרגש (passion). התבונה והסיביות — הרציונליות — מתקיימות בעולם הציבורי, שבו פועלים אנשים בתור פרטים שווים וחופשיים החותמים

² המרקסיסטים הניחו שביטול המשפחה ו/או כניסת נשים לשוק העבודה ישנו את מעמד הנשים. ראוי לציין שבפועל גם הם אימצו את תבנית החשיבה המודרנית אשר מעדיפה את התחום הציבורי על פני הפרטי, ומענגת בספרה הציבורית את התהליכים המכוננים חברה, ומכפפים את המשפחה לסדר הכלכלי-ציבורי (לדיון בסוגיה זו ראו הרצוג 1996).

ביניהם חוזים. לעומת זאת, רגש ותשוקה נותרים בתחום הפרטי-הביתי, ושם אין מקום לרציונליות. בתחום הציבורי כולם שווים, כולל נשים, אך עם נישואיה האשה מוותרת על זכויותיה האזרחיות והן עוברות לגבר המגן עליה. בדונו בכוח הפוליטי קבע לוק כי כוח זה יכול להיות מופעל רק כלפי גברים מבוגרים, שווים וחופשיים, ורק בהסכמתם. שונה הוא כוחם של ההורים כלפי ילדיהם בתחום המשפחתי-ביתי, שכן הוא מופעל ביחסי אי-שוויון. לדעת לוק, הכוח המופעל במשפחה הוא כוח טבעי, ואפשר להפעילו רק עד שהילדים בוגרים. בזאת מתבטאת תפיסתו של לוק על ההיררכיה בין ה"טבעי", הראשוני, שמעוגן במשפחה, לבין החברתי-מדינתי, שהוא רציונלי, מעוגן בחוזים, מתקיים בין שווים ומבטא את ערכי העידן החדש, המנוגדים להסדרים המסורתיים. גם רוסו טען שהמשפחה הגרעינית והפטריארכיה הן טבעיות. לדעתו, התחום הציבורי מגלם את כל מה שנתפס נאור, רציונלי ומתקדם, ואילו התחום הפרטי מגלם את כל מה שמייצג את העולם המסורתי. אין זה מפתיע לכן שהסוציולוגיה המבנית-תפקודית דבקה באותן תבניות חשיבה באפינה את החברה המודרנית למול החברה המסורתית.

קריאתן של הפמיניסטיות לטטטוש גבולות בין הפוליטי לאישי ובין הציבורי לפרטי-ביתי היא קריאה לערעור הנחות היסוד של ההיררכיה המגדרית, אך מלבד זאת היא גם ביקורת על ההיררכיה בין עולם הנתפס מודרני לבין עולם הנתפס מסורתי. הביקורת הפמיניסטית חשפה את המנגנונים הממקמים נשים בתחום הפרטי ומשמרים את הפטריארכיה, שפעלו דווקא בתוך הגות שביקשה להסביר את הסדר החברתי החדש במושגים של אמנה חברתית בין אנשים חופשיים. בזכות החשיפה הזאת הביקורת הפמיניסטית יכלה להצביע על היבטים של דה-פוליטיזציה בתופעות חברתיות ועל הדרכים השונות שבהן היא מתרחשת. באותו עידן היסטורי שכווננו בו הסדרים פוליטיים חדשים (המדינה המודרנית, מפלגות, איגודים מקצועיים וצורות ארגון אחרות) והתפתחו דפוסי כלכלה חדשים (כלכלה תעשייתית-קפיטליסטית) גם מוסד מוסד המשפחה (הבורגנית) החדש, בכנינת תחום נפרד ושונה בתפקידיו ובלוגיקה המנחה את היחסים החברתיים המתקיימים בו. למרות ההצהרות על שוויון וחירות, בסדר הציבורי החדש לא היה מקום לנשים בתור בנות אדם חופשיות. תבנית חשיבה חדשה כוננה: תבנית חשיבה ליברלית שהגדירה במושגים אוניברסליים וא-היסטוריים משוואה בין צרכים של מערכת לבין תכונות מגדריות "טבעיות". משוואה זו הפכה למנגנון פוליטי רב עוצמה להדרת נשים מהספרה הציבורית, ולהפחתת תרומתן, הערכתן וערכן בשדה העשייה החברתי-ציבורי.

את מה שלא סופר והושק בספר האמנה חשפה ההוגה הפמיניסטית קרול פייטמן (Pateman 1988). פייטמן הראתה שסיפר האמנה החברתית הוא סיפר של גברים שהסכימו ביניהם לסלק את האב השולט, אך באחוות אחים הסכימו גם על המשך השליטה בנשים. במקום שלטון אב אחד פוזרה הכפפת הנשים בין גברים רבים. זו האמנה המינית, "החווה המיני" (sexual contract), שכרתו הגברים במקביל לאמנה החברתית. בעקבות פייטמן שאלו הוגי דעות נוספים מה עוד הוסתר בספר האמנה החברתית, שהפך לאבן יסוד

בחשיבה הליברלית. הם הסירו את המסווה מחותם האמנה הליברלי שהוצג כבן האנוש (human being), כישות אוניברסלית ומופשטת המייצגת את האנושות, ישות חסרת מין, גזע, מעמד ומקום, ומיקמו אותו בהקשר מסוים של מגדר, מעמד וגזע. חוקרות וחוקרים רבים הראו שההכללות שנעשו על מושג האדם (או הפרט) ייצגו למעשה את החוויה של הגבר הלבן הבורגני. בן האנוש באמנה של הובס הוא ייצוג רדיקלי של הגבריות המודרנית (DiStefano 1991), הוא אדם כלכלי שמונע מאינטרסים אישיים, שאותם הוא יכול לממש באמצעות האמנה. אין הוא מייצג ילדים ואין הוא מייצג את אלה אשר טיפלו בהם לאורך הדורות: הנשים (Held 1993). הדאגה והטיפול בתור עניין מוסרי נעדרים מתיאוריית האמנה החברתית. הביקורת הפמיניסטית ביקשה לקרוא תיגר על הנחות בסיסיות של מוסר ליברלי גברי.³ לימים פיתחה את העמדה הזאת קרול גיליגן, ודיברה על "קול מוסרי אחר" (Gilligan 1982).

בעקבות פייטמן טען צ'רלס מילס (Mills 1997) שהאמנה החברתית אינה מוגדרת בלבד אלא גם מוגזעת. נוסף על החוזה המיני קיים גם חוזה גזעי. החוזה הגזעי יסודי יותר מהאמנה החברתית שכן הוא מגדיר מיהו אדם מוסרי ופוליטי, ומתווה את קווי המתאר של מושג האדם החופשי והשווה. זהו חוזה-על אשר מגדיר את גבולות האנושיות וקובע מי יוכלל בכל החוזים הבאים בעקבותיו ומי יודר מהם. החוזה הגזעי והחוזה המיני מכתיבים אפוא את עצם המבנה הפוליטי החברתי, והם הבסיס לדיכוי. ואם כך, גם כאשר לא לבנים ונשים מוכללים במערכות הקיימות (למשל באמצעות ייצוג פוליטי והכללה בשוק העבודה) החוזה אינו מותר, נהפוך הוא: הכללתם משעתקת את כל ההנחות המוגזעות והממוגדרות של הסדר החברתי. כדי לשנות את הסדר החברתי נדרש שינוי מערכתי עמוק, וגילוי והכרה בדמויות חלופיות של "אדם" ו"אשה". טיעונים אלה לא נשארו בגדר השיח האקדמי הפילוסופי אלא גם ניזונו מתנועות חברתיות של שחורים ושל נשים, ומקבוצות פוסטקולוניאליות לגוניהן. קבוצות אלה היו דומות זו לזו, אך לא פחות מכך גם שונות זו מזו — בהגדרתן את הפוליטי ובאתגר שהציבו לפתחו של הסדר הקיים. הפוליטי בהגדרותיו השונות מתקיים, משתנה ומתהווה מחדש ביחסי הגומלין בינן לבין עצמן ובינן לבין הקבוצות השולטות.

כפי שהראה הניתוח התמציתי לעיל, הדיון הנובע מן ההבחנה בין הפרטי לציבורי וההתחקות אחר הגבולות ביניהם מגלגלים את מושג הפוליטי לזירות שונות. ההיסטוריה החברתית מלמדת שההבחנה בין ספרה ציבורית לבין ספרה פרטית היתה תקפה במאה ה-19 ובראשית המאה ה-20 בעיקר במעמד הבורגני, שהלך והתרחב. עם השנים השתנו גם התפיסות שלפיהן נקבע מה שייך לתחום הציבורי ומה שייך לתחום הפרטי. למרות זאת, תבנית החשיבה המבחינה בין שתי הספרות נשארה תבנית מארגנת של סדר חברתי. התוצאה היא שכאשר נשים חוצות את הגבולות ומבקשות להשתתף בזירה הציבורית מופעלים

³ Gauthier 1990; Held 1993; Liebman 1997

מנגנונים שמכלילים ומדירים אותן בו בזמן.⁴ באופן זה נשמרות חלוקת התפקידים המגדרית ותפיסת העולם הבינארית הממוגדרת, אך בה בעת צומחות תופעות היברידידות, חוצות גבולות ותבניות חשיבה (וראו למשל אילוז 2008).

כיום מתפתחות ביקורות פמיניסטיות הנוגעות לכל תחומי החיים, בין השאר נדונה סוגיית השליטה בגוף האשה, וממנה מתפתח דיון בשאלת השליטה בגוף כל אדם ואדם. הגבולות בין הציבורי לפרטי מאתגרים בחיי היומיום באופן תדיר. כשיח על הפוליטי, על משמעותו ועל גבולותיו משתתפים היום עוד ועוד נשים וגברים ממוקמים שונים. הפוליטי, לרבות המאבק על משמעותו, מתקיים לא רק ברמת המוסדות, ולא רק ברמת העניינים המוצהרים אלא גם בפרקטיקות של חיי היומיום (Herzog 2009).

מדוע אלה הם מבטים פמיניסטיים?

הדיון לעיל הראה שהמאבק על הפוליטי הוא מאבק על החברתי-כללי. הוגות והוגים רבים בחרו להגדיר את הדיון בפוליטי מנקודות מבט פמיניסטיות לא רק משום שהפמיניזם עניינו יחסי מגדר וקידום נשים אלא משום שהנשים שנשאו תפיסות תיאורטיות והגדירו את עצמן פמיניסטיות, והוגדרו כך על ידי אחרים, הביאו למפנה תיאורטי ומתודולוגי בחקר החברה והתרבות.⁵ הן ביקשו לבחון את החברה ולנסח את הבחנותיהן עליה בדרך שונה מזו של הקבוצות הדומיננטיות. הן קראו להכיר בידע שמקורו בנקודת המבט של האחר/ת (במסגרת התורה המכונה standpoint theory) – הידע הממוצע (situated knowledge).⁶ ידע ממוצע עוסק בחברה ועניינו לחולל שינוי חברתי עמוק מתוך מקומה של מי שהפכה ל"אחרת" דווקא בתוך השיח המודרני שחרט על דגלו רעיונות של שוויון, ודיבר כמושגים אוניברסליים.

כמו שדות שיח אחרים גם השיח הפמיניסטי הוא זירת מאבק על גבולות ועל משמעות. אך החוט הלוגי השזור בין זרמיו השונים של השיח הפמיניסטי הוא השימוש בידע הממוצע בתור מקור לניתוח של אי-שוויון חברתי ושל יחסי הגומלין בין הכוחות המדירים לבין הכוחות המודרים. ניתוח זה נעשה מתוך מאמץ תיאורטי ואמפירי לחלק את הניסיון האנושי שנדחק לשוליים, ולהשתמש בידע הנובע מן ההתנסויות שבשוליים כדי לבחון מחדש את ההסדרים החברתיים, שמתארגנים כל פעם מחדש ומצביעים על שוליים חדשים. הידע הממוצע הרחב את מבט המחקר אל חיי היומיום. הוא ביטל את הגבולות

⁴ ראו ברקוביץ 1999; הרצוג 1996; 1999; יזרעאלי 1999. אלה הפניות לחיבורים שעוסקים בתהליכים המתרחשים בישראל, בין היתר משום שתופעות אלה – הגם שיש להן היבטים כלליים – הן קונטנינגנטיות ותלויות מקום ותרבות.

⁵ מפנה זה דומה למפנים שנעשו על ידי גברים ונקראו בשםם, שבזכותם נשמר מקומם בקנון. כאלה הם המפנה המרקסיסטי הנקרא על שם מרקס, המפנה הפרוידיאני, הפוקיאני וכן הלאה.

⁶ על ידע ממוצע ראו Haraway 1988; Harding 1991; Hartsock 1998; Harding and Hintikka 2003.

בין ידע שנוצר באקדמיה לבין ידע הנוצר בהתנסויות היומיומיות של א/נשים, והוא הפך את הניסיון האנושי למקור של ידע. התביעה לידע אחר יוצרת לא רק מציאות חברתית אחרת אלא גם מציאות פוליטית אחרת. ההיבט הרפלקסיבי של הלוגיקה הפמיניסטית הוא העמדה הפוליטית התובעת חשיפה מתמדת של מנגנוני דיכוי והדרה של קבוצות שונות, ופנייה מתמדת אל השוליים ואל היחסים בין קבוצות שוליות לבין קבוצות מרכזיות. עמדה זו מחייבת מודעות חברתית לתנאים סוציו-פוליטיים שבהם צומח ידע, ולאופנים שבהם ידע מכונן יחסי שולט-נשלט. הביקורת הפמיניסטית הפנימית הראתה שיחסי שולט-נשלט יכולים להתארגן מחדש שוב ושוב (למשל היא הצביעה על כך שנשים ממעמדות פריווילגיים מגיעות להישגים, בין היתר, דרך ניצול של נשים אחרות), והובילה לשינוי עמוק בתוך השיח הפמיניסטי עצמו. כאן חוזרת ועולה השאלה: מהו הפוליטי, ואיזה סדר יום פוליטי הוא מכתוב? הלוגיקה הרפלקסיבית של השיח הפמיניסטי שואלת כל פעם מחדש מי עוד מודר, מנוצל, מדוכא וכיצד? בפרפרזה על רנסייר (2008), שאלת הפוליטי בהקשר החברתי הזה היא: מי עוד לא נספר?

ביבליוגרפיה

- אילוז, אה, 2008. *אינטימיות קרה: עלייתו של הקפיטליזם הרגשי*. תל-אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד. ברקוביץ, ניצה, 1999. "אשת חיל מי ימצא?" נשים ואזרחות בישראל", *סוציולוגיה ישראלית* ב: 317-277.
- הרצוג, חנה, 1996. "עוורון מינים? נשים בחברה ועבודה", א' מרגלית (עורך), *ישראל אל שנות ה-2000: יוזמה לצדק חברתי, גבעת חביבה: יד יערי, עמ' 67-84*.
- _____, 1999. "נשים בפוליטיקה ופוליטיקה של נשים", ד' יזרעאלי, א' פרידמן, ה' דהאן-כלב, ח' הרצוג, מ' חסן, ח' נוה וס' פוגל-ביז'אווי (עורכות), *מין מגדר פוליטיקה*, תל-אביב: קו אדום, הקיבוץ המאוחד, עמ' 307-355.
- יזרעאלי, דפנה, 1999. "מיגדור בשירות הצבאי בישראל", *תיאוריה וביקורת* 14: 29-52.
- לאטור, ברנו, 2005. "מעולם לא היינו מודרניים: מסה באנתרופולוגיה סימטרית — מבחר פרקים", *תיאוריה וביקורת* 26: 43-73.
- רנסייר, ז'אק, 2008. *חלוקת החושי, תל-אביב: רסלינג*.
- שנהב, יהודה, 2005. "מעולם לא היתה לאומיות מודרנית (וחילוניות): על הכלאה וטיהור אצל ברנו לאטור", *תיאוריה וביקורת* 26: 75-88.
- Berger, Peter, 1965. "Towards a Sociological Understanding of Psychoanalysis," *Social Research* 32: 26-41.
- DiStefano, Christine, 1991. *Configurations of Masculinity: A Feminist Perspective on Modern Political Theory*, Ithaca, NY: Cornell University Press.

- Gauthier, David, 1990. *Moral Dealing: Contract, Ethics, and Reason*, Cornell: Cornell University Press.
- Gilligan, Carol, 1982. *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Haraway, Donna, 1988. "Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective," *Feminist Studies* 14: 575–599.
- Harding, Sandra, 1991. *Whose Science? Whose Knowledge?*, Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Harding, Sandra G., and Merrill B. Hintikka, 2003. *Discovering Reality: Feminist Perspectives on Epistemology, Metaphysics, Methodology, and Philosophy of Science*, Dordrecht and Boston: Kluwer Academic Publishers.
- Hartsock, Nancy C. M., 1998. *The Feminist Standpoint Revisited and Other Essays*, Boulder, CO: Westview Press.
- Held, Virginia, 1993. *Feminist Morality: Transforming Culture, Society, and Politics*, Chicago: University of Chicago Press.
- Herzog, Hanna, 2009. "Choice as Everyday Politics: Female Palestinian Citizens of Israel in Mixed Cities," *International Journal of Politics, Culture, and Society* 22: 5–21.
- Liebman, Charles S., 1997. *Religion, Democracy and Israeli Society*, Amsterdam: Harwood Academic Publishers.
- Mills, Charles, 1997. *The Racial Contract*, Cornell: Cornell University Press.
- Pateman, Carole, 1988. *The Sexual Contract*, Stanford: Stanford University.
- Pizzorno, Alessandro, 1987. "Politics Unbound," in C. S. Maier (ed.), *Changing Boundaries of the Political*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 27–62.

